

velden en vat dan ook het staven van het samengestelde begrip door meer enkelvoudige in een bepaald veld — dat der arithmetiek — op als de aanvankelijke verwerkelijking van z'n ideaal. Waar hij niet verder kan, schrijft hij dit toe aan de menselijke beperktheid: voor God zijn ook de toevallige waarheden wèl gefundeerd.

Dat klinkt heel eerbiedig, maar is het allerminst. Want God fundeert niet — tenzij in Zijn Woord-openbaring in welke Hij Zich terwille van Zijn verbond stelt onder de wet — het eene begrip op het andere: Hij schiep kosmische eenheden zóó, dat ze doorsneden werden door verschillende wetssferen. Deze zijn zóó gefundeerd, dat op het logische alles rust, waardoor de mensheid ook haar wetenschappelijke roeping het analogische in de verschillende velden op te sporen, kan vervullen. Daarbij valt het gecompliceerde begrip op meer eenvoudige op te bouwen, maar nimmer zonder dat men zich rekenschap geve van de grenzen binnen welke dat geschiedt, wijl men anders terstond stuit op een antinomie.

Dat heeft ook het arithmetisch rationalisme verwaarloosd. De vlakheid van Wolff vergat zelfs de beperktheid — schreef haar althans niet meer dan een tijdelijk karakter toe — en met haar de onderscheiding tusschen noodwendige en toevallige waarheden: het mogelijke viel uit het noodwendige, het principieel van den voldoende grond — in den zin dien Leibniz daaraan hechtte — uit die van identiteit en contradictie, het biotische en physische uit het mathematische — want ook het verschil van arithmetiek en geometrie raakt bij hem op den achtergrond — af te leiden.

Van hieruit valt Kant te benaderen. En daar m.i. z'n fout reeds schuilt in de *vraagstelling*, op welke de Kritik der reinen Vernunft het antwoord brengt is de methode, die voor 't moment vergt in een klein bestek slechts hoofdzaken te geven, daarmede vanzelf voorgeschreven: de vraagstelling: „Is synthese a priori mogelijk?” dient onderzocht, en 't vermoeden dat in z'n vóórcritische geschriften reeds het meeste van onze gading is te vinden wordt inderdaad bevestigd.

Kant vat het subject substantive op. Dit standpunt deelt hij met al z'n voorgangers zoowel van rationalistischen als van empiristischen huize, dus ook met Leibniz, van wien hij echter afwijkt in de leer, dat de monade vensterloos is. Daarom verliest voor hem ook de gedachte der in het subject gepraeformeerde wereldvoorstelling, die slechts door analyse behoeft verduidelijkt te worden, hare waarde. Niet terstond heeft hij dit zoo helder gezegd als later. Zoo brengt z'n eerste werk, *Gedanken von der wahren Schätzung der lebendigen Kräfte*, 1746, nog niet meer dan een teruggaan achter Wolff op de onderscheiding van geometrische en physicale waarheden als noodwendig en toevallig⁸⁵). In z'n dissertatie, dus 9 jaar later, heeft hij haar losgelaten, blijkbaar omdat hij zag dat de tegenstelling van noodwendig en toevallig niet de grens tusschen geometrie en physica bepaalt⁸⁶). In z'n *Versuch den Begriff der negativen Groszen in die Weltweisheit einzuführen* (1763)